

PÁRISI LEVÉL.

Páris, márt.

Renán: Histoire du peuple d'Israël. III. kötet. A tudomány jövője és a bölcselmi öntudat vizsgálása ugyanazon író két cikke a Revu des deux mondes-ban. Hugues tanár és munkája. Termidor Sardo u legújabb darabja.

Szerkesztő Úr!

Sokáig gondolkoztam, hogy beszéljek-e Renan histoire du peuple d'Israël című munkájának 3. kötetéről, mely ezelőtt két hóval jelent meg. Minél többet gondolkodom, annál inkább átlátom, hogy éppen azokat a megjegyzéseket tehetem, a melyeket a 2. kötet megjelenésekor tettem; tehát csak le kellene másolnom egy, a Ker. Magvető 1889. évi folyama februári füzetében megjelent egy cikket. Valójában éppen azok a sajátságok és azok a hibák fordulnak elő; csakhogy a hibák élesebbek. Azon ellenmondó ítéleteket és azokat a meglepő hasonlatokat találjuk ebben a kötetben is. E hasonlítások közül némelyik még botránkoztatóbb, mint azok, melyeket a 2. kötet ismertetésekor jeleztem. Nem czéлом részletesen ismertetni e kötetet, mely a Baby'oni fogságig vezet; nem szólok a történelmi lánczolatról, melyet különben is mindenki ismer; és a melynek előadásáról Renan a felelős. Ő bámulatosan ismeri az egész zsidó régiséget; ismeretes mindennel, a mi a zsidóságról és ennek történelméről régi idők óta íratott, a keleti nyelvek közül többet tud; mindennel bir, a mi Izrael népe történelmének megírásához szükséges.

A mi több, úgy látszik élete céljául tekinti e munka kiadását; tehát nem hevenyészett munka. Mellőzöm a munka történelmi méltatását; csak azt akarom kiemelni, hogy miként ítéli meg az eseményeket és embereket; tehát az ő bölcselmi és erkölcsi méltatásait. Vegyük például a prófétákat és a próféta-ságot. A 2. kötetben láttuk, hogy Renan dicsőítőleg nyilatkozott a monotheizmus e hőseinek szelleméről; arról a hatalmas munkásságról és bámulandó energiáról, melylyel a hitet egy hanyatló körben fentartani törekedtek. Ezen dicsőítő vonások után nyomba találunk nyilatkozatokat, melyek azokat a dicsőített embereket eselszövknek, sőt komédiásoknak tüntetik fel. Ebben a kötetben is éppen így járt el Renán; sőt végletekig megy. Úgy látszik, kedve telik a nagyításban, s abban, hogy erőszakolja az ellentétek kidomborítását és a bizar hasonlításokat. Ezeket eléggé kifogásolták a 2. kötet megjelenésekor is. A jelen kötet előszavában érinti ugyan ezen hibáztatásokat és szórszálhasogatók-

nak tekinti bírálóit. Ez különös kihívásnak látszik, mintha ezt mondaná: „Mivel ezek nektek nem tetszenek, ismétlem.“ Legyen, de akkor jogosult lesz az a kérdés, hogy vajjon komoly-e ez az eljárás? Ki kell mondanom, hogy a legjobbak kételkednek e tekintetben. Bár miként legyen is, Renan könyvének olvasása után az ember azt a kérdést teszi magának, hogy ugyan mi tulajdonképpen Renan vélekedése a prófétákról és próféta-ságról? A mire nagyon bajos határozottan felelni. Némely élénk, megható vonásokban úgy állítja előnkbe a prófétákat, mint isteni inspirációtól felhevült embereket, kik magasan tartották fenn az egy Istenben való hitet; kik bölcsőbbek, mint a királyok és ezek tanácsosai; kik egyedüli ismerik Izrael népének hivatását és jövőjét; szóval, a kik érzik, hogy az emberiség jövője és boldogsága ügyében vetnek és munkálkodnak. A próféta-ság az ideál; a szellem, mely az elfogult politikusok és éhező lázítóktól támasztott zavarban a szívet felemeli, a lelket megedzi s az akaratot erősíti; ez Renan folyékony, bájos irányával előadva egészen elragadhat. Ám de ha tovább olvasunk, a próféta-ság oly jellemzésére találunk, mely homlokegyenest ellenkezik az elsővel: meglepetve látjuk, hogy azok az emberek, kiket az imént mint a nemzet legjobbjait bámulánk, kötni való bolondok, s a bölcsész historikus különösnek találja, hogy a királyok miként türtek meg ily kínzásokat; kik mindig akadályozni törekedtek a királyokat a haza védelmében, mindig lázítók és a megállított rend ellenségei voltak, szóval, — forradalmárok. Renan éppen ezért nem mulasztja el, hogy a prófétákat össze ne hasonlítsa korunk némely forradalmárával, például Jeremiás prófétát összehasonlítja Pyat Bodoggal; sőt a mi több, a próféták prédikációit hasonlóknak tartja, a párisi anarchisták politikai gyűléseihöz. Világos, hogy az ily ítéleteket nem lehet komolyaknak tartani.

Hogyan juthatott Renan a jeleztem durva ellenmondásokig? Egyszerűen azon mód által, mely szerint az eszméket és eseményeket általános vagy saját és időszerű következményeik szerint itéli meg. Az emberiség jövőjének szempontjából a próféta-ságot nagyszerűnek, szépnek találja, s a kik viselték, zseniális embereknek. Mikor a próféta-ság következéseit és azokat a mulékony zavarokat vizsgálja, melyeket a próféták a nemzet szokásaiban gyakorlati életében előidéztek, működésüket zavarónak, a jó renddel ellenkezőnek, kiválóan forradalminak tekinti. A baj az, hogy nem teszi meg ezt a megkülönböztetést, hanem halmazottan úgy adja elé, hogy a közönséges olvasó bajosan igazodhatik el abban.

Renan különösen azért hibáztatja a prófétákat, hogy társadalmi kérdésekkel foglalkoztak; hogy nem akarták elfogadni a társadalmi igazságtalanságokat és azokat az előjogokat, melyek nélkül nem lehet szilárd társadalom. Ezt mondja: „azok a nemzetek, a melyek társadalmi kérdésekkel foglalkoznak, elvesznek.“

Ugy teszik, mintha e szöveget egy régi korból, nem pedig a mienkben hallanák, mikor léhaság vagy nyegleség lenne, szemeinket a társadalmi kérdések előtt behunyjni; Renan minden áron szocialis-

tákat csinál a prófétákból s egy alkalmat sem mulaszt el, hogy korunk szocialistáival össze ne hasonlítsa őket. „Soha sem jönnek arra a gondolatra, hogy a megoldás lehetetlen“ mondja — „s ebben áll erejük.“ Ez a Renan bölcselmének zárköve. Semmi megoldás sehol. Minden kérdést részletesen elad, a mellette és ellene szóló okokkal. Mindenképpen forgatja, idomítja, s miután hogy gondosan minden a mellett szóló indokot eladott, hasonló lelkiismeretes gondossággal eladja az ellenokokat is, mintha mondaná: im látjátok, hogy mind hiábavalóság. Egyébiránt negyven esztendeje, hogy Renan ezt a híres tételt állította fel: „az ellenmondás a szellem ellaposodásának a jele.“ Látható, hogy hiv maradott jelmondatához.

Valójában a minek a Renan könyvében — „Izrael népe történelme“ — az emberiség fejlődésének tekintetében legérdekesebbnek kellett volna hogy legyen, az a legkevésbé alapos. Meglehet, hogy e mód eredeti, melyet az illető kiváló ügyességgel használ fel; de semmi esetre sem elfogadható. Hogy valaki elemezze azokat a nagy vallási és erkölcsi elveket, melyek az emberiséget haladása útján és az ideál keresésében kalauzolták; s azon következtetésre jusson, hogy mind az haszontalanság; ez valóban fogyatékos bölcsélet, és az ilyen történelmi bírálat könnyen tévútra vezeti azokat, kik a kérdésben járatlanok s a tárgyat csak a Renan munkájából ismerik. Meglehet, hogy a tudós historikus indokoltnak fogja találni, hogy nézeteit más alakban, tisztábban, határozottabban s minden esetre kevesebb ellenmondással ismét eladja; azonban gondolkodás módja, gúnyolódó és skeptikus bölcselme régóta ismeretes lévén, kérdés, hogy vajjon sikerül-e neki.

Azt mondtam, hogy Renan ezelőtt negyven évvel olyan gondolkodó fő, bölcsész és dialektikus volt, mint ma; hogy erről meggyőződünk, elégséges, ha olvassuk „l'evenir de la Science“ (a tudomány jövője) című könyvét, melyet a mult évben adott ki, de a melyet 1849-ben írt. Ez akkor történt, mikor a Sz. Sulpice semminariumból kilépett s nyilvánosan szakított a katholicismussal. Ekkor a bölcselmi tudományok iránt való lelkesült szeretet szállotta meg; szorgalmasan hallgatta az előadásokat a College de Franceban. A bölcselmi tudományokban helyezett hitének hevével lázasan kezdette leírni új gondolatait az életről, a társadalomról, az emberiség jövőjéről való nézeteit; bölcselmi elmékedéseit. Ezekből áll a fennebb czimzettem kötet. Ezt a könyvet Bomouf Ödönnek ajánlotta egy levélben, mely a könyvhöz előszó gyanánt szolgál. A szerző, mielőtt könyvét kiadta volna, utazást tett Olaszországban, a festményeknek a muzeumokban való tanulmányozása végett; művészi elfoglaltatása kissé elfeledtette vele bölcselmi elmékedéseit. Visszatértével mégis kiakarta adni kéziratát; de némely barátainak kivált Thierry Ágostonnak tanácsára abban hagyta. Így történt, hogy az ezelőtt több esztendővel írt könyv csak az utóbbi időkben jelent meg. E munkán érzik a szerző fiatal kora; meglehetősen zavaros és határozatlan, szóval nehézkes és nagyon bajos egyfolytában olvasni. Annyi haszna van, hogy az 1849-ben a semminariumból kiszabadult papnövédekben feltaláljuk a mi Renanun-

kat, hullámzó és habozó skepticismussával. Telyes őszinteséggel vallja be, hogy a katolikus hit egészen eltűnt belőle, a mi azt mutatja, hogy nem is lehetett nagyon mély; első sorban az nyugtalanítja, hogy e hirtelen való szakítás talán kellemetlenséget okoz anyjának, bretagnei barátainak; de csakhamar megvizsgálódik azzal, hogy mikor meglátogatja anyját, a botránkozás kikerülése végett szorgalmasan eljár a misékre, bár Párisban soha sem megy. Ezt az alkalmazkodási rendszert követi Renan azótától fogva. Mindezt teljes nyugodt lelkiismerettel beszéli el. Ezután elmékedésének rendén gazdag képzelő tehetségével eléadja, hogy humanitárius tekintetben minő reményei vannak a tudományban.

Némi meglepetéssel győződünk meg ebből, hogy Renan abban az időben szocialista volt. Akkor a tudománytól várta a társadalmi kérdések megoldását, elítélte a társadalmi különbséget, nem akarta, hogy az emberek közt két osztály legyen; egyik a gondolkodás, a másik a kézimunka számára. Azóta Renan elítélte minden szociális eszméit s azokat csak veszélyes utópiáknak tekinti s a melyek ellen mindig kikel, valahányszor arra alkalmat talál. És csak ebben nem hasonlít a mi Renanunk a tudomány jövőjének az írójához; a szocializmusról való felfogás kivételével az író bölcselmi nézetei ma is ugyanazok. Erre egy jellemző bizonyíték. A tudomány jövőjében ez előtt negyven esztendővel ezt írta Renan: „Isten a tudomány által lesz“ s közelebbről examen de conscience philosophique című cikkében ezt mondja: Isten a mi könyveink, a mi könyör-gésünk, erényeink és lelkiismeretünk által lesz.“ Már a tudomány jövője című könyvéből látszik, hogy a szerző mennyire törekszik kidomborítani a tudományos gondolkodás arisztokratizmusát és az igazság önző hatalmát, a mi szocialistikus észjárásának világos bizonyítéka. Ezt az eszmét találjuk egy, vagy más alakban kifejezve Renan minden munkájában. Még több eltenmondást idézhetnék, melyek mind azt bizonyítják, hogy a mostani gondolkodó nem sokban különbözik az egykori papjelöltől.

Ezt az ellenmondást követte el legutóbb egy cikkében, mely a *Revue des deux Mondes* ban jelent meg, s a melynek a címe „Examen de conscience philosophique.“ Maga mondja: meg akart győződni, hogy a világ felfogása, gondolkodása, ment-e át valamely módosuláson, s hogy a bizonyosság útja változott-e? A ki a *Collège de France* tudós tanárának korábbi bölcselmi munkáit ismeri, ez utóbbi olvasása közben is meggyőződhetik arról, hogy ő mindig a régi; rövideden mindig azok az ellenmondások. Azon kezd, hogy Istentől csak idealt csinál! s végül bensőséggel ismeri el éppen annak az Istennek határtalan jóságát és igazságát, a kinek a létezését tagadja; bámulatos szép lapokat ír a vallásról s egy fordulással azt mondja, hogy mindezek csak illúziók, de szükségese az emberiségért, a mely soha sem lehet el azok nélkül. Magasztalja a szellem nagyságát, az anyag semmis volta ellenébe s azonnal gúnyosan azt mondja, hogy a szellem csak a gyöngy kagylóhoz hasonló betegség. Az ember nem tudja, hogy nagy ember ily észjárá-

sáról mit gondoljon. Különös jelenség, hogy valaki abba találja örömét, hogy bámulatos dialektikával egy mondatban tagadjon is, állítson is. Mint a gyermek, mikor homokból várat épít s mikor készen van, egyet rúg rajta, s az alkotmány porrá lesz. Halljuk, miként beszél Renan az Istenben, a menyeyei atyában való hitről: „a láthatatlan dolgokat nem tudjuk megmutatni, de azok mégis nem kevésbé valók és ténylegesen létezők, mint az érzékeink alá eső dolgok, s ezt a tételt varázsoló irányával szellemesen fejtegeti. Ha tovább olvasunk, nyilatkozatokat találunk, melyekben a tapasztalati tudományok nevében gúnyosan rostálja a láthatatlan dolgokban való hitét; a hit elpárolog a vegytan tégelyében, valójában Renan gondolkodás és erkölcsi nézet tekintetében nem változott; a milyen volt első munkájában, olyannak találjuk az Izrael népe történelmében is, Renan bölcselme mulhatlanul a legkétségbeejtőbb skepticismusra vezet. Mindazok, kik az ily bölcselmet elfogadták s ily skeptikusok voltak, körülbelől mindnyájan a legkeserűbb kétségbeesésbe és a legsötétebb melankoliába estek. Méltán lehet kérdezni, hogy Renan hogyan nem vesztette még el kedélyes élénk optimizmusát. Oly jelenség, melyet eddig még nem magyaráztak meg. Nagyon érdekes dolog lenne ennek az élénk szellemnek, melyet semmi sem indít, semmi sem zavar meg, a tanulmányozása. Talán nagyon is könnyen meg lehetne oldani. Azt hiszem, e czélból a mi bölcsészünk gyermek- és ifjúkori növelését kellene vizsgálnunk, s tekintetbe venni, hogy a bretagnei jellemnek és bretagnei vallásos buzgóságnak nincsen-e valami része abban a bizalomteljes nyugodtságban, melyet Renan kétségbe ejtő tanai mellett is soha sem szűnt meg kitüntetni. Azt hiszem, már eleget is beszéltem, éppen nem czélom erkölcsi elméletek fejtegetése.

Hugues Ottramare tanár, ki február 23-án halt meg Genfben, 1813-ban született ugyanott; ot is tanult. Vizsgái letétele után Németországban, névszerént Tübingenben és Berlinben tartózkodott, hogy theologiai tanulmányait bevégezze. Genfbe hazajövéen, pap lett 1849-ben; 1849-ben a Cellier halálával a theologiai fakultáshoz az újtestamentumi exegetika tanárává tétetett. Ottramare eredeti ember volt, a szentírás magyarázás minden kérdésében jártas; fáradhatlan, nagyon tanult, őszinte, mély, felvilágosodott hitű író volt; eszmében és meggyőződésében nyakas, mint a régi huguenották, az ő elődei, különös ellenszennel viseltetett a katholicizmus és mind az ellen, a mi közéről vagy távolról arra vonatkozik. Ötven évi folytonos munkálkodása alatt számos, nagyon becses munkát adott ki. Mellőzöm beszédeit, felolvasásait és vitatkozó brochüreit stb. Kiválóan Pál apostolnak a romaiakhoz írt levelének magyarázata, mely 1881-ben jelent meg, valamint a Collossae és Ephesusba meg Philemonhoz írt levelének magyarázatai, melyekből csak az első kötet jelent meg, lett ismeretessé. Jó munkája azonban, mely őt népszerűvé tette, az új testamentumnak jeles fordítása. Sokszor vádolták magyarázatait avval hogy nem eléggé történelmieket, az az hogy nagyon egyénieket. Vagy is úgy találták, hogy ma-

gyarázataiból mindenütt kitűnnek az ő theologiai és bölcselemi saját nézetei; s úgy szólva igen is erőszakolja a szöveget, hogy abból a maga theologiai nézeteit kerekítse ki. Azoktól a hibáztatóktól megkérdhetnök, vajjon ismernek-e vagy egy magyarázót, a ki teljesen ment lenne ettől a hibától? Részemről alig tudnék vagy egyet idézni. Vegyük szemle alá a legtisztább orthodoxoktól kezdve a leghatározottabb racionalistákig, s ne feledkezzünk meg a két szélsőség közt járókról sem; mindenik iskolán inkább vagy kevésbbé nyíltan vagy elhalgatva megérzik az a vágy, hogy az új testamentum tanításában, önmagát találja fel.

Ha Ottramare exegetikai munkáját hibáztatták is némelyek; az új testamentum fordítását mindenki dicsérte. Magok az orthodoxok is elismerték annak becses voltát; a mit különben nem is lehet tagadni. Először is a szöveget illetőleg; a fordító teljesen mellőzte a hagyományos szöveget, melyet Erasmus állított meg; s a melylyel a fordítók megszoktak elégedni. A Tischendorf, Wescot és Hart, Iregelles és Rilliet s mások dolgozatai után ma már nem lehet beszélni az Erasmus szövegéről, annál kevésbbé ahoz alkalmazkodni. Ottramare úgy vélekedett, hogy az igazság elébbvaló minden hagyománynál, ezért tekintetbe vette az exegetikai és nyelvészeti tudományok minden felfedezését és eredményét még pedig nem csak a fordított szöveget, hanem a fordítás módját is illetőleg. Ezzel azt akarom mondani, hogy eltérőleg némely fordítóktól a kik a kevésbbé tiszta helyeket szóról szóra fordítottak le, az olvasóra bizván, hogy tetszése szerint értse, Ottramare kötelességének és jogának tartotta az ily helyeket is értelmezni a szöveg megelőző és következő részéből állítván meg a kérdéses hely értelmét. Ennek a módszernek az eredményei világosak, láthatók különösen Szent Pál levelei fordításában, melyekkel egyébiránt tanársága egész ideje alatt kiválóan foglalkozott. Szent Pál nem mindig érthető meg a görög szövegből is, annál kevésbbé a fordításokban. Még is ritka eset, hogy az ember meg ne találja az apostol gondolatának láncolatát magában a szövegben. A mi francia fordításainkban közönséges olvasó ezt sokszor nem igen teheti. Ottramare fordításában egészen másként van; minden logikai láncolatban fordul elé, azt a hangulatot és élénkséget találjuk fel, mely a szövegben magában van meg. Szent Pál levelei tehát oly olvasóban, ki az eredeti szöveget nem ismeri, egészen új érdekeltséget és vonzalmat keltenek; melyet nem szokott megtalálni különösen Osterwald fordításában, a mely Franciaországban el van terjedve. Ha a genfi tanár csak e fordítást hajtotta volna végre, akkor is méltán megérdemelné a francia nyelvű minden protestans elismerését.

A lapokból ismeretes ön előtt az a nagy lárma, a melyet Sardu legutóbbi, Thermidor című színműve felkeltett: ön tudja, hogy a darabnak a theatre françaisban való eladását betiltották: miután élénk polemiait idézett elé nem csak a sajtóban, hanem a képviselő

házban is. Meg lehet, hogy külföldön nem ismerik azokat a viszonyokat, a melyek között és a melyek miatt ez a kis vihar keletkezett. Irodalmi és erkölcsi tekintetek nem játszanak ez ügyben. Sardou drámájában teljességgel semmi sincs a mi a jó erkölcsökkel ellenkezőnek. Az egész politikai kérdés, mondhatnám, politikai fanatizmus, attól félek hogy oly hideg politikai fanatizmus, mely nem alapszik nagyon heves meggyőződéseken. Ezt a türelmetlenséget helyesebben pártszellemnek nevezhetném; ámde a párt-szellemnél semmi sincs korlátozottabb, viszsásabb és türelmetlenebb. A pártszellem nem csak nem ismeri meg az igazságot, sőt annak mértékét sem, semmire sem hallgat, semmit sem akar megérteni.

Igy történt a Thermidorral is. A szerző a darabot — a forradalmi törvényszék előtt a rémuralom utolsó napjaiban járhatja le. A drámai rész egy republikánus katonatiszt és egy apáca szerelmén alapszik; ez utóbbinak meg kell jelenni a vérbíróság előtt, a mely szokás szerint guillotine alá küldi; a darab többi része a tisztnek a fiatal leány megmentésére véghez vitt küzdelmeiből, merényleteiből telik ki. Mind ez Sardou ismert irányával van megírva, kissé érzélgősen, nincs benne egyetlen merész kitétel, vagy olyan, mely a legszorosabb illemt sértené; sőt igen szép jelenetek is vannak abban a forradalom drámájából.

Tehát mi a bűne Sardounak, melylyel ily nagy vihart keltett fel? Egyszerűen az, hogy nem akart mindent bámulni, dicsőíteni, a francia forradalom embereiben; szóval, hogy használta bírálói jogát, elítélvén a rémuralom elitelendő embereinek túlzásait. Hogy ezért hibáztatják, azt legbiztosabban tanúsítja a képviselőházban, hol a kérdés szószékre vitetett, tett e nyilatkozat: „A forradalmat en bloc el kell fogadni.“ Ez a legotrombább nyilatkozata a pártszellemnek, melyről fennebb beszéltem. Mindent el kell fogadni válogatás, bírálat és különbség nélkül: a jót és a rosszat, az igazságot és igazságtalanságot, a becsületességet és a bűnt; isteníteni Maratot meg Dantont. Erre el lehet mondani, a mit Edgár Quinet mond a francia forradalomról írt könyvében: „végezzünk a vérengző mysticizmussal; nem szabad többé bálványokat imádnunk. Nem kell fetis.“ Jegyezzük meg jól, hogy azok a néhány alkudni nem akarók, kik ezt a vihart felkeltették, legelsőbben itélnék el azokat, a kik a rémuralom bűneit dicsőíteni merészkednének. Mindez azt mutatja hogy politikai erkölcsünknek nagy szükségök van a javulásra; úgy tetszik, hogy még csak tanulók vagyunk a szabadságban. Meg kell tanulnunk a türelmességet. A bírálati szellemnek kell köztünk kifejlődni, mely meggátolja az oly mondást, hogy a multat en bloc el kell fogadni.

A legkellemetlenebb az egész ügyben az, hogy a betiltás akkor történt, mikor a bíráló bizottság már elfogadta a darabot; s a vizsgálat fentartása, vagy megszüntetése jött kérdésbe. Világos, hogy nem szabadna megtörténni, hogy oly darabot, melyet az állami bizottság elfogadott, az állam azután betiltson. A bizottság nagyon komoly és semmit sem fogad el könnyedén. Nem lenne szabad, hogy egy kis

zavar leszoritson oly darabot, melyet a közönség nagy része örömmel fogad. A szindarab irók most azt követelik, hogy a vizsgálat töröltessék el, a szinpad legyen teljesen szabad, egyedüli bíró a közönség levén. Nem hihető, nem is kívánatos, hogy a kormány az eltörlésbe beleegyezzék; a szabadosság akkora lenne, hogy tisztességes emberek nem járnának többé színházba. A vizsgálat nem is szűnik meg; óhajtandó, hogy a kormánynak elég erős keze legyen megakadályozni, hogy a vizsgálat által elfogadott darabot, néhány lármázó le ne szoríthassa.

CHARKUAUD.

GYÖNGYMONDATOK.

(Ujkori íróktól.)

B a r á t s á g.

Barátság létezhet különböző neműek között, ha nem gorombatermészetűek. Azonban a nő a férfit mindig férfinak, a férfi a nőt mindig nőnek tekinti. Közöttük az egyesülés sem nem szenvedély, sem nem tiszta barátság, ez más osztályt képez. *La Bruyère*.

A barátság nem lehet tartós, ha a barátok egymásnak csekély hibáikat megbocsátani nem tudják. *La Bruyère*.

A ki barátai társaságában mindig a szavakat mérlegeli, ritkán jó barát, alig barátságképes: csak magát szereti. *Kleist*.

B á t o r s á g.

A mivelt értelem semmit sem árt a bátorságnak. *Voltaire*.
Ne higgye senki, hogy el van zárva előtte a tér; minden korlátot letör a bátorság. *Smiles*.

Észtől vezérelt szive által lett úr a föld és állatok felett a férfi. A gyáva, a félnék bolondja, játéka minden levélzörrenésnek. *Kisfaludi Sándor*.

Az embereknek hihetetlen bátorságuk van abban, a mit egyszer a fejükbe vettek. Mindenki hiszi, hogy a mi másoktól megtagadva volt, részére fennhagyatott. *Fontenelle*.

B a j.

A bajt gyanitni csak, gyakorta gyötrőbb, mint tudni, mert a bizonyosnak vagy már nincs gyógyszere, vagy idején megtudva még gyógyítható. *Shakespere*.

A böles nem sir jelen bajon, de jövő baj útját vágja el. *Shakespere*.

Senkinek is élete nem foly baj nélkül, de a magát mindenki ismeri, a másét pedig vagy nem számítja, vagy nem tudja. *Petrárka*.

B e c s. B e c s l é s.

A meglevőt nem szoktuk megbecsülni, míg birtokunkban van, de elveszítve még toldjuk a becsét; ekkor lelünk benne oly érdemet, mi fel se tűnt, míg a miénk volt. *Shakespere*.